

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

OTJIHERERO FIRST LANGUAGE

1106/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2017

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section 1 **Poetry**, **one** from Section 2 **Drama** and **one** from Section 3 **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [ ] at the end of each question or part question.

OMARAKIZA NONDJIVISIRO KOVARORWA

- Tjanga omaziriro woye mEmbo rOmaziriro rapeke ndi mo pewa.
- Tjanga Onomora nEna rOmurorwa kEmbo rOmaziriro.
- Tjanga nopena onḡumbe omburau poo onḡoro zu.
- O ungurisa Otipekisa onḡemise.
- Zira omapuriro **yetatu**, **rimwe** mOrupa 1 **Omiimbo**, **rimwe** mOrupa 2 **Onḡarama** na **rimwe** mOrupa 3 **Ereparahungi**.
- Yandja ombango kondjangero osemba, oviraise vyokuresa nondungiro yomihewo.
- Otjivarero tjozongombe tja raisiwa moukovero [ ] komaandero wepuriro arihe poo orupa rwepuriro.

This document consists of 7 printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

ORUPA 1: OMIIMBO

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro etenga poo oritja-2.

1 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere ku wo.

Muzepe

Ove oove omuzepe tjiri
 Ove u zepa omapanga wetu
 U zepa ovaṭena nomarumbi wetu
 U zepa ovanandjo novehinandjo
 U zepa ouye wetu

Ove wa eta onyonokero komitanda
 Mo mana ovanu vetu
 Ouye kau na oruyaveze rukwao
 Ove wa ura ozonongo nozonganga
 Ove ko tjiukwa kutja wa za pi
 Ove ko tjiukwa kutja u ri pi

Ove ko riyarisa tjimanga
 U tupuka pokati komahi
 Apehe opu u ri

Ove wa eta ooma
 Ove wa eta onḍiro
 Ove wa eta ohaṅi

Movanatje omu u ri
 Mozomiṭiri omu u ri
 Mozonesa omu u ri
 Mozonganga omu u ri
 Ovahongwa omu u ri

Eṭe tu tira okuyandja ombinḍu
 Orondu pu wa ṭara katu pe i.

(R. Mumbuu Mayoyo)

- (a) Mo munu kutja ena romuimbo mbwi re u pwira? Zeuparisa oumune woye amo riṭizire pu imbwi omuimbo. [4]
- (b) Seturura omerihahiziro omuimbe ngu ma raisa mezeva oritja-2. [4]
- (c) “Muzepe” ouṅe nu opi eye pa kavandururwa komurese kutja me mu mune? [2]
- (d) Handjaura eraka omuimbe ndi ma ungurisa okuyeta otjivepo tjondira mu ingwi ngu ma rese omuimbo mbwi. Yandja ovihorera okuza momuimbo. [10]
- [20]

POO

2 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere ku wo.

Ozombande

Otjikutundu tjavo tji ri kozongungu
Mbe mu karera kangi mbi ri ovinde
Vyotjiwana tja Namibia

Va sekama nave rwise
Va nyengwa nave tondo ohuurire
Onđiro ye ve vaza amave kondjere oNamibia
Okuisako onikizire ndji ha ri natjari komutima womuhuure

Ombe ri
ooMaharero, Nangolo, Mandume
Witbooi, Kahimemua, Kakurukaze Mungunda
Kambazembi novakwao novakwao

Ovihengo vyomatjendje
Mbye ya moukerekka, otjovarandise navi yeterere omahongero
Vyozonejise outjauvi otjoviruru
Vyourasanyo nga vya tokukara mehi ndi hi nomutenya
Twe vi taara ovihuure

Ovyo ombi ri
ooBismarck, Curt von Francois, Lothar von Trotha,
Adolf Luderitz, Leutwein, Louis Botha novikwao novikwao
Muatje waNamibia
Sekama otjooiho noonyoko
U kuramene, u tunge, u handjaure ohange mehi roye
oNamibia.

(Tjueza Tjombumbi)

- (a) Nongonona ondimwa yomuimbo mbwi. Mo munu kutja omuimbe u nombuze inje kovarese. [4]
- (b) Omena raye omuimbe tji ma tja: Otjikutundu tjavo tji ri kozongungu? [4]
- (c) Yandja omaheyero womambo nga:
- (i) Omangwereho [1]
- (ii) Omatjendje [1]
- (d) Handjaura kutja ovi omuimbe tji ma raisa onyengo na wina ouvande momuimbo mbwi. Yandja ovihorera okuza momuimbo. [10]
- [20]

ORUPA B: ONḐARAMA

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro oritja-3 poo 4.

- 3 Resa okarukondwa nga okuza monḐarama ndji **Eṭe katji twa enda nao** ndja tjangwa **A. U. Mbai** nawa nu kuzambo u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

Hijau: Ka ... Katjuu indjo mba tjiveri tjandje.

Katjuu: Maku zu vi we ndji isana!

Mburaa: Hapo me zuu aayo iho me ku isana poo vii?

Katjuu: Ami wina me hara okuzuva nao, Tate!

Hijau: Indjo muatje wandje mbe ku isana rukuru!

Katjuu: Oo ... tate ami hi zuvire eṭe otji matu hungire na mama nai kutja tjimuna mo ndji isana.

Hijau: Ove nambano omayuva nga wa rire omboro hi nakutjiwa kutja pe ya tjike.

Katjuu: Kako kakutja ouworo hi zuvire uriri mba ri kokure ketemba ngwiina.

Hijau: Ove wina nambano wa uta okukara notjinyo hi nakutjiwa kutja hapo we riyenenisa poo otjikwaye muatje wandje?

Katjuu: Tate arikana hungira oviṇa mbi we ndji isanene nambano ove wa zu ko koviṇa mbi we ndji isanene wa utu oviṇa vyarwe, kako arikana Tate hi nakuvanga orondu tji twa twara omambo ngo matu kahaṇika mounune nourizemburuka nu ngahino ma rire navi. Ami inga omayuva nga mbi nomuhiamwatima nosikore ndja pandjarisiwa otjari uriri.

Mburaa: Ayee, hapo otjikwaye omambo weṅu maye i kwarwe uriri kotokeye koviṇa vyarwe koviungura vyonganda.

Hijau: Mwina ove kaviṇa vyoye, ii mwina tjiri! Muatje oove wa vera oviwoze? Ami osikore ndji mbe ku pandjarisa ooṇe, nu twende kosikore yoye!

Katjuu: O tjiti arikana mo tjiwa nawa kutja himee kakamburwa ove omiṭiri we i tonena tjike?

(a) Handjaura kutja Katjuu ongwaye tji ma tja “Tate hi nakuvanga orondu tji twa twara omambo ngo matu kahaṇika mounune nourizemburuka nu ngahino ma rire navi.” [4]

(b) Hijau ma raisa ongengaro mokuarukondwa nga? [4]

(c) Seturura kutja ovikwaye mbi mavi yeta ondjakaha poṇa mba. [2]

(d) Serekarera otjititwa tji tja tjita kutja ihe ya Katjuu ma pandjare osikore. [10]

[20]

POO

- 4 Resa okarukondwa nga okuza mondarama ndji **Eṭe Katji twa enda nao** ndja tjangwa **A. U. Mbai** nawa nu kuzambo u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

Katjuu: (Noupore nounongo) Omberero ndji mba perwe, me hee ndji mba raererwe kwa zire hi kautire omakawondjero wokuyenda komurungu mehupiro imba ami pu mba pambaukira omuhunga okutja rutenga okuriyaruka omuini, mu ami omuini kutja ovanene vandje oowaṅi omana wavo novandu vi, nu mave ndji kurisa vi, otjitjavari okuyaruka kosikore, pendje na mbi me rongerisiwa i ovanene vandje mbi kawezireko ounongo warwe womahongero, tji mba zu nokumana omahongero wandje, mbi yekuuta okuungura mbi kare novimariva mbya yenene mozondjaṭu zandje, e ha nanukirwa i oviṅa vyovandu varwe okuzambo mbi tumbe ovanene vandje tji ve ri ombwiro omakawondjero wandje omawa nga. Oviṅa mbi ee raerwa i omuatje omukazona, oruravarava, ngwa hongwa ongaro nombwiro yomundu ngandu tja ṭukara ongwe ndji hongere oviṅa avihe mbi, nami oviṅa mbi avihe mbi mba kambura otja otjipaturure okuhita momuinyo warwe omupe. Tate, mama (Nandjoroka) aamu ndji tjiti ovineya katjo? Eṅe mwe ndji yepisa ondjira ndji mba sere okuyenda namu ndji hongo ovineya, tjinene ove Tate me ku pe ondengero aihe ndji wa sere okumuna oove Tate ngu we ndji kwata posi yokutja oviṅa mbyoo ndji raere nokundjikurisa na vyo nganduu tji mba ṭeki mba ooviṅa mbi me tja nambano mba twa pehi me utu ehupiro rarwe. Aruhe oo kara pokutja “KATJI WA ENDA NAO” tji me zunḁa posi yokutja oove ngu we ndji hongwa oviṅa avihe imbi mbi mba raererwe kutja hi vi ese ovipukise nambano me kawondja ondjira yandje ami hi nakumukongorera nambano mamu ndji kongorere.

Mburaa: Muatje wandje, mba tja okuhepa kutja wa kotoka komambo wandje aruhe tjee vanga okukutumburira mondjira oondji tja kakazendu mwina, mba tja okuhepa kutja ovahongwandu ve ku pe omeho okutoorora pokati koviṅa oviwa novivi morukutu rwomurongu woye mo ri mo omboroto. Toora ondjira yoye muatje wandje ndji wa raererwe i ovandu voveta mutu ondji mai ku twara kombwiro.

- (a) Ovi Katjiukua tji ma munu kutja ihe aa tataiza tji ma ungurisa embo ndi: Eṭe katji twa enda nao?” [4]
- (b) Hadjaura ondjoroka ndja ri mu Katjiukua poruveze ndwi. [4]
- (c) Mo munu kutja Katjiukua ma kongorere omberero ndja pewa? Zeuparisa. [2]
- (d) “Ehungi Mburaa nda kara na ro poruveze ndwi ku na Katjiukua ra yeta amarundurukiro omanene, mongaro yooihe nomuna.” Handjaura omaheya nga amo tara komarundurukiro mongaro yooihe nomuna kombunda yanai. [10]
- [20]

ORUPA C: EREPARAHUNGI

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro oritja **5** poo **6**.

- 5** Resa okarukondwa nga okuza mereparahungi ndi **Ondjimbi ye mu kwambera ko** nda tjangwa i **N. K. Mbaeva** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

“Hbb ... mmm ... ma ... mama, yyy ... ya ... yaya.” Inaambindee ma pose ozombosiro ze nde posa aruhe tji ma vanga okurya. Okuza ndi ngae yere kotjihuro koya Mbindee ongaro ye kai ya rora okurunduruka okungara mai ya kouwa. Eye u ri mongaro otjingayo ndjo. Mbindee ngwa haama metuwo romahaameno neke korutama wa zuu ozombosiro nda nu ongendo momuinyo we otji mai surumukire ko. “Otjiumbe otjo hi tji mba yekerwe i yoporise. Andakuzu naa omundu mba tengere pu ye nu tji mba zu mbo e rimana omuini. Nai mo tja omundu otji mbi tjita vi? Otjiposa tja Tjivingurura otjo hi tji tja kuramena okusekwa. Ingwi kOtjijandjeua kaku na omundu, oviṅa avihe okutja vya nyangatara, okupizuka nangarire okuvakwa mavi vakwa. Me tjiti vi?”

Tjinga ingwi omuungure aa kutuka Mbindee wa tokusekama a karunga ovikurya mbi riwa i ina. Ovyo ape vi ri tjimuna ovikurya mbi riwa i yovanatje ngunda ave ri ovaṅṅi. Ngunda Mbindee ama risa ina ovikurya, mourizemburuka we otji mamu ya omambo waina nga hungirire ku ye: “Muatje wandje o kupu omukazendu ngu ha hongerwe. Paha omukazendu ngwa hongwa omundu auhe ma kare noviṅa vye ku ye omuini nu a ha twaerere oviṅa vyoye indu tji mwe ya pokuhanika.” Nai omukazendu ngwe ndji yetere kouye mbwi ngwi we ndji pere onduge ombwa? Mbindee we ripura ama keyakeya tjinene. Andakuzu mba kara uri pu na Tjivingurura ingwi okakuze; ouzeu atjau za pi? Tjaa ku za mba vyarere mehi ndi keyuru mave karira. Hapo ouatjiri mbwi? Ina ovikurya me riṅunda na vyo tjimuna okanatje okaṅṅi nu Mbindee tji ma tara mu ye otji ma toora oruhoze. Mama tjiri ongwa rire ngwi? Mbindee aruhe aa nangarasi ina iumwe wovakazendu vombango ongukutu mouye mbwi nu kutja u sokurisiwa i yovandu, ku ye otje ri otjiṅa otjihamise.

- (a) Pe ya vi Inaambindee ma kare mongaro me ri ndji, ndji mai raisiwa mokaarukondwa nga? [4]
- (b) Mo mwine ku tjike kutja tjoṅjiri Mbindee ka sere okukara notjiumbe okuisira kokarukondwa nga? [4]
- (c) Mape heyewa vi tji maku zu “... tji tja kuramena okusekwa?” [2]
- (d) Ouvere wa Inaambindee mau vandururire vi Mbindee oviṅa eye mbyaa ha munu rutenga? Handjaura eziriro roye amo yandja ovihorera okuza mokaarukondwa nga. [10]

[20]

POO

- 6 Resa okarukondwa nga okuza mereparahungi ndi **Ondjimbi ye mu kwambera ko** ndja tjangwa i **N. K. Mbaeva** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye teza ku ko.

Ouṭuku tji mau ya u tauke mokati Tjivingurura wa yandimuka nu tjinga nambano aa kuhisa ozomboṭu otji ma puratene Mbindee tji ma suvana kaṭiti mene ye mba. Eye ma yoora oviṅa avihe ma yata ozondambo oruveze orusupi ndwa kapita ndwi nu otji ma munu kutja orwo ooruveze ma toora ondjiviro onyinginyingi moure womuinyo we.

Otjiṅa otjinene eye tje rihongo momuinyo oko ngwi okutja kutja u tone momuinyo kape heye kutja u sokurira omurumundu poo omukazendu, omusyona poo omutumbe nungwari oko ngwi okutja ove u sokuyenena okutoora ozongurameno nu oze kongorere. Ondoneno omayenenisiro wozongurameno omundu ṅa toora. Kakutjaara momaihi, okutupuka momatamba inga omapemape, okutapakaṅa omauye mozondera nozoskepi, na vyarwe. Ii, ndoovazu onḍa ri ozongurameno nozondando zoye nu we ze yenenisa okutja wa toṅa nungwari ndoovazu ove ka mbi wa tyere okutjita kape heye kutja ove tji u ha mwine mbi nungwari wa yenenisa imbi ove mbi wa tandere okutja ove wa pandjara kako.

Ove ngunda oove omutoṅe tjimuna omundu ingwi owarwe. Ouye ka mbu tara kutja ove wa toṅa nungwari ove omuini oove ngu u ri otjiviha tjozononeno zoye orondu imbi mbi wa tanda tjinga avi iwe i ove omuini.

- (a) Ovi omutjange tja toorora oruveze orusemba komundu okuriyaruka nokuyoorerapo oviṅa poṅa mba? Handjaura. [4]
- (b) Ondjiviro iṅe Tjivingurura ndja toora otja pokarukondwa nga. Seturura ousupi. [4]
- (c) Omaiano viṅe omutjange mbya ungurisa mokarukondwa nga okuraisa ehupo revyaro? [2]
- (d) Okuisira kokarukondwa nga, mo munu kutja Tjivingurura wa kara nondoneno momuinyo we? Zeuparisa oumune woye amo ṭaṭere kondimwa yereparahungi ndi. [10]
- [20]